

УДК:94(477)"1940/1950":[929:355.425.4-057.36]Білінчук Д.
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.144.8>

О. Пониपालяк, канд. іст. наук
ORCID: 0000-0002-1391-0770

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДМИТРО БІЛІНЧУК-"ХМАРА" – ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ КОМАНДИРА УПА ГУЦУЛЬЩИНИ

Досліджено діяльність Дмитра Білінчука – командира Української повстанської армії (УПА) і керівника Організації українських націоналістів (ОУН) на території Прикарпатського та Карпатського регіонів України в часи збройної активності українського визвольного руху. Висвітлено історію служби Д. Білінчука в курені "Перемога" Коломийського Тактичного відтинку УПА (ТВ-21 "Гуцульщина") та його роботу в підпіллі ОУН. На прикладі розкриття біографії одного із командирів повстанців УПА й керівника підпільників ОУН, здійснено спробу доповнити раніше не розкриті в історіографії теми з історії змагання українського народу за свою свободу в середині ХХ століття.

Ключові слова: Дмитро Білінчук, "Хмара", ОУН, УПА, ТВ-21 "Гуцульщина", курінь "Перемога".

Історія українського визвольного руху середини ХХ століття досі залишається актуальною темою як в науковій сфері, так і в суспільно-політичній площині. Багато в чому актуалізація даної теми викликана подіями останніх років, що пов'язані із загостренням геополітичних викликів перед нашою державою, яка переживає збройну агресію Російської Федерації та складні внутрішньополітичні перетворення. Військовий, політичний, економічний тиск РФ постійно супроводжується комбінованими атаками й на інформаційному полі, де тема історії УПА і ОУН є однією із найбільш виразних й чітко артикульованих у сфері урядової пропаганди цієї держави проти України. З іншого боку, дана тема повернулася в порядку денний польсько-українських міждержавних стосунків. Відтак, всебічне й неупереджене вивчення історії діяльності українських повстанців та підпільників залишається важливим напрямком для вітчизняної історичної науки.

Дослідження таких багатограних і складних історичних феноменів в українській історії, як ОУН і УПА, поряд із узагальнюючими роботами, вимагає розкриття даної теми й на місцевому рівні, де рядові учасники та командири безпосередньо чинили опір тоталітарним режимам та боролися за створення незалежної української держави. Без даного аспекту історичних досліджень ми не зможемо реконструювати події цієї боротьби, а отже, і до кінця зрозуміти саму природу українського визвольного руху.

Однією із таких тем локальної історії є діяльність командира УПА та керівника підпілля ОУН на території сучасної Івано-Франківської області – сотенного куреня УПА "Перемога" Коломийського Тактичного відтинку 21 "Гуцульщина", голови районного проводу ОУН Косівщини Дмитра Білінчука-"Хмари" (1919–1953). Завданням статті є дослідження біографії даної постаті в контексті історії ОУН і УПА та визначення вкладу Д. Білінчука в процес змагання українського визвольного руху за відновлення незалежності України у середині ХХ століття.

У 1999 році в с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області місцева сім'я Кішуків знайшла в землі сховок із негативами фотографій і передала їх дослідникам. Прояв знімків продемонстрував, що на них зображено учасників українського визвольного руху, а пізніше вивчення встановили особи більшості сфотографованих та одного із власників фотоапарату – Д. Білінчука-"Хмари" [18]. У подальші роки зображення зосереджених і вольових бійців із Яворівського фотоархіву стали одними з найпопулярніших і найяскравіших образів повстанців та підпільників, які стали використовувати автори й дослідники визвольного руху для наочних ілюстрацій своїх видань. І образ

Д. Білінчука був і залишається в них одним із найвиразніших і найбільш яскравих [14, 16].

Попри популярність візуального портрету Д. Білінчука у авторів і видавців [25], діяльність цієї особи, за винятком кількох біографічних розвідок [26], не стала окремим і детальним предметом вивчення і вітчизняній історичній науці. Хоча історія його життя і діяльності багато в чому відображає складний процес змагання українського визвольного руху на прикладі окремого регіону і конкретної персоналії.

Певна біографічна інформація із життя та діяльності Д. Білінчука міститься як у вузькотематичних, так і в загальних працях із історії українського визвольного руху [24]. Серед небагатьох і рідкісних за накладом робіт з біографії цього командира УПА варто виокремити книгу М. Білінчука, у якій він, зокрема, описав і життєвий шлях свого рідного брата Дмитра [15]. У контексті тематичних праць треба наголосити на роботі М. Манзуренка та В. Гуменюка "Рейд УПА в Румунію 1949 р.", де розкрито питання агітаційного переходу підрозділу УПА під командуванням П. Мельника-"Хмари" і Д. Білінчука-"Хмари" в румунські Карпати [20].

Джерельна база теми життя і діяльності командира УПА "Хмари" репрезентована опублікованими й неопублікованими архівними документами визвольного руху та матеріалами оперативно-розшукових та кримінальних справ спецслужб СРСР. Насамперед, це радянська кримінальна справа Д. Білінчука за номером 9867, яка постановою начальника слідчого відділу УМДБ по Станіславській області від 19 серпня 1952 р. була об'єднана із справами соратників "Хмари": М. Харука, В. Юсипчука, Д. Довганюка та М. Зиняка в одну кримінальну справу – № 9866 [10, Арк. 206]. Після переобліку і передачі томів справи в архів КДБ їй було присвоєно архівний номер 67579. Матеріали справи дають можливість реконструювати основні події повстанської діяльності "Хмари" у визвольному русі, відтворити історію підрозділів УПА під його керівництвом та очолюваної ним місцевої мережі ОУН у взаємодії із іншими ланками підпілля. Цінними є документи про активність Д. Білінчука на посаді субреферента Служби безпеки Косівського надрайонного проводу ОУН. Також слід відзначити, що певна частина кримінальної справи Д. Білінчука була вже опублікована, зокрема, протокол його допиту із кримінальної справи МДБ, який був виданий у Новій серії Літопису УПА. Окрім того, Нова серія Літопису УПА вміщує ін-

¹П. Мельник-"Хмара" (1910–1953), діяч українського визвольного руху, командир куреня "Дзвони", командувач ТВ-21 "Гуцульщина" з 1946 по 1949, голова надрайонного проводу ОУН Надвірнянщини 1949–1953. П. Мельник мав однакове псевдо із Д. Білінчуком.

формацію про діяльність "Хмари" в коломийській окрузі ОУН та референтурі СБ ОУН [13, 14]. Однак значна частина матеріалів справи, пов'язана з його біографією, продовжувала бути неопрацьованою, що й стало предметом нашого дослідження [1, 3–10].

У 1919 р. в гуцульській сім'ї Дмитра та Євдокії Білінчуків народився первісток Дмитро. А в наступні роки їхня сім'я поповнилась ще трьома синами та донькою: брати Михайло (1922–2003), Василь (1926–1952) та Онуфрій (1921–1995), сестра Параска (1924–2008) [1, Арк. 18]. Білінчуки мешкали в с. Ільці, неподалік від Жаб'є (сучасний районний центр Верховина Івано-Франківської області), були селянами, вели власне господарство, у якому було пара коней, декілька корів, кілька десятків овець, близько 3 га землі та ділянка лісу [18, с. 198]. Сім'я Дмитра Білінчука була національно свідомою, його батько відвідував філіал жаб'євської "Просвіти", товаришував із її керівником – відомим місцевим новелістом Онуфрієм Манчуком* [21]. До "Просвіти" ходили й всі діти сім'ї Білінчуків. У 1926 р. Д. Білінчук пішов до місцевої шестирічної школи, яку закінчив у 1932 р. [10, Арк. 282]. Загалом, його подальші юнацькі роки не вирізнялися від звичного життя тодішньої гуцульської молоді: працював в домогосподарстві батьків та на лісозаготівлі, був активною молоддю людиною, брав участь у спортивних змаганнях, любив ходити на полювання [15].

Виховуючи п'ятеро дітей, сім'я Білінчуків, за тодішніми мірками міжвоєнної польської держави, вважалася середняками. Але для радянського режиму, який прийшов до їхнього краю восени 1939 р., вони, за більшовицькою класовою теорією, були віднесені до куркулів – ворожого для нової влади соціального елементу. Розгорнувши колективізацію на західноукраїнських землях, радянська влада почала забирати у колгоспи земельну власність місцевих господарів. Під репресії потрапила й родина Білінчуків. У травні 1941 р. у них було відібрано господарство й землю, а самих батьків Д. Білінчука разом із неповнолітніми братами і сестрою депортували до Сибіру в Красноярський край [18, с. 198]. Сам Д. Білінчук уник депортації, оскільки, за матеріалами радянської кримінальної справи, він із березня 1940 р. мешкав окремо від батьків, а у вересні 1940 р. ухилився від мобілізації до РСЧА і перейшов на нелегальне становище, намагався не з'являтися вдома, що й врятувало його від арешту і виселення [10, Арк. 283]. Примітно, що спеціальні служби безпеки радянської влади, мобілізуючи Д. Білінчука в РСЧА в 1940 р., не з'ясували, що він разом із братами Онуфрієм, Михайлом та іншими однопідданими під час колапсу Польщі восени 1939 р. захопив склад зброї польських прикордонників і встановив синьо-жовтий прапор на будівлі місцевої гміни [15].

З початком німецько-радянської війни у 1941 р. й окупації Гуцульщини Д. Білінчук легалізувався, повернувся до спустілої батьківської домівки й намагався продовжити мирне життя і відродити господарство. Але вже через кілька місяців після початку війни нові окупанти почали зганяти місцевих людей на громадські роботи до с. Яворова Жаб'євського р-н. Представники окупаційної адміністрації прийшли й до Д. Білінчука, однак він відмовився виконувати їхні вказівки. Остерігаючись репресій, восени 1941 р. він покинув рідний дім і втік у гори. За непослух окупанти спалили його хату [15].

Переховуючись у горах, Д. Білінчук зник з поля зору односельчан. Цей період його життя погано висвітлено в документах та історіографії. Дослідник В. Павлів у своїй замітці про родину Білінчуків зазначає, що вже невдовзі після приходу німців Дмитро налагодив контакти із ОУН і вступив до організації [18, с. 198]. Однак у 1952 р. сам Д. Білінчук свідчив про те, що він приєднався до ОУН лише в 1943 р., коли в Карпатському регіоні йшов активний процес формування збройних підрозділів Української національної самооборони (УНС), які стали зав'язкою УПА. Про це він чітко засвідчив у 1952 р.: "Я є учасником ОУН із осені 1943 р." [1, Арк. 63]. У цей же ж період керівництво визвольного руху брало під контроль озброєних нелегалів-одинаків, до яких належав й Д. Білінчук. За матеріалами справи, восени 1943 р. Д. Білінчук налагодив контакти із повітовим провідником ОУН на Косівщині "Курявою" (В. Федяком), який схилив його приєднатися до українського визвольного руху і направив в підпорядкування до повітового референта Служби безпеки ОУН "Крука" (К. Геника) [1, Арк. 63–67].

На нашу думку, з осені 1941 р. по осінь 1943 р. Д. Білінчук перебуваючи на нелегальному становищі, втрапивши дім, близьких і їхню підтримку, вів спосіб життя, подібний до опришківського. Маючи високий зріст (вище 180 см), і міцну статуру, Д. Білінчук у горах зібрав групу чоловіків (5–10 осіб), які не хотіли прислужувати окупантам чи бути вивезеними на примусові роботи до Німеччини. Група Д. Білінчука роздобула зброю і почала здійснювати напади на склади й магазини німецьких окупантів [1, Арк. 19]. Очевидно, що саме на цей час припадають епізоди з біографії Д. Білінчука, зафіксовані в історіографії, про його розшук німецькими силами безпеки. Наглядною є історія арешту Д. Білінчука поліцією. Так, у червні 1942 р. під час одного із збройних зіткнень з окупаційними силами, Д. Білінчук застрелив у с. Ільці коменданта поліції Пірожека. Листівки про розшук і винагороду за нього були розклеєні по всьому Косівському повіту, та, попри це, він неочікувано з'являвся серед білого дня у Косові, де навідувався до подруги й так само раптово зникав. Коли ж Д. Білінчук врешті потрапив до рук гестапо, то по дорозі в слідчу тюрму до Коломиї побратими вчинили напад на конвоїрів і визволили його [18, с. 198].

Після приєднання Д. Білінчука до українського визвольного руху, керівництво ОУН восени 1943 р. – на початку зими 1944 р. спрямувало його до Української повстанської армії, яка в цей час якраз проходила період свого розгортання у Карпатському регіоні. Д. Білінчук свідчив на допиті: "У січні 1944 р. голова Косівського надрайонного проводу ОУН "Курява", який знав мене по моїй націоналістичній діяльності під час німецької окупації, запропонував вступити в УПА, для цього я з іншими учасниками ОУН мусив іти на Волинь, де в цей період формувались сотні УПА. Я "Куряві" дав згоду і разом із учасниками ОУН "Козаком", "Мамаєм", "Гайдамакою", "Чорним" та іншими, усього 8–10 осіб, пішли на пункт в с. Яворові Косівського р-н. Станіславської області, звідти нас мали спрямувати до місця формування сотні. На озброєнні ми всі мали карабіни." [1, Арк. 30]. Коли новобранці прибули до Яворова посланець від "Лугового" – "Залізник" передав наказ проводу ОУН про необхідність розгортати сили УПА в Карпатах. Після цієї зустрічі Д. Білінчук був направлений до підрозділу "Лугового", у складі якого проводив бої із підрозділами німецьких збройних сил [1, Арк. 30–31].

Одним із перших командирів і політичних зверхників "Хмари" став Юліан Матвіїв-"Недобитий", який був комендант допоміжної поліції в Кутах і в березні 1944 р., лікві-

*О. Манчук був убитий карально-репресивними органами СРСР під час першого приходу радянської влади на західноукраїнські землі. Його син – Іван Манчук-"Білогруд" став учасником українського визвольного руху, загинув у 1951 р.

дувавши німецького керівника поліції, перейшов зі зброєю в руках разом зі своїм поліцейським відділом до УПА.

У зиму з 1943 на 1944 рік сформувалось ядро майбутнього військового формування повстанців, у якому розпочав службу "Хмара" – курінь "Перемога" під командуванням "Степового" (наддніпрянець Тарасенка). Навесні 1944 р. постала структура УПА Карпатського регіону: у стратегічному командуванні УПА – "Захід" було створено Воєнну округу № 4 під криптонімом "Говерля", її штаб на листопад цього ж року командував усіма підрозділами УПА Дрогобиччини, Станіславщини, Закарпаття та Буковини. У складі ВО-4 на території сучасного Верховинського, Коломийського, Косівського та частини Надвірнянського районів Івано-Франківської області був створений Тактичний відтинок 21 "Гуцульщина", який був сформований на базі чотирьох повстанських куренів. Зокрема, і куреня "Перемога", у якому Д. Білінчук у сотні "ім. Івана Богуна" зимою – на початку весни 1944 р. брав участь у базовій військовій підготовці та бойовому злагодженні підрозділу. На допиті в перші дні полону Д. Білінчук свідчив: "У березні 1944 р. наша група пішла до м. Кути, де встановила зв'язок із сотником "Скубою", оточеним німецькими референтами ОУН "Книшем" і курінним "Козаком". На цій зустрічі "Книш" запропонував мені сформувати чоту, після чого я пішов на територію Жаб'євського р-н., де став формувати чоту. Після формування чоти, я з нею приєднався до сотні "Недобитого", у складі якої я був чотовим до грудня 1944 р." [1, Арк. 31]. Для конспірації всім новоприбулим, як і чотовому були присвоєні псевда, як свідчив Д. Білінчук: "Тоді ж (у березні 1944 р.) учасникам ОУН присвоювали конспіративні псевда, мені ж присвоїли псевдонім "Хмара" [1, Арк. 15].

У подальшому Д. Білінчук як перспективний командир ще додатково пройшов командирський вишкіл на старшинських курсах УПА в с. Космач. Збереглася фотографія його присяги по закінченню старшинського вишколу, яку "Хмара" зачитував перед своїм командиром – "Недобитим" [27].

По закінченню старшинської підготовки у квітні-травні 1944 р. "Хмарі" було присвоєно звання хорунжого та офіційно призначено на посаду чотового у сотні "ім. Богуна" під командуванням "Недобитого", який призначив його додатково своїм заступником. У цей період сотня "ім. Богуна" комплектувалася новими добровольцями і продовжувала польовий вишкіл. За спогадами бійців сотні, "Хмара", разом із фізичною силою та витривалістю, був людиною сильної волі, мав твердий характер, був жорстким і вимогливим командиром. Один із учасників цього вишколу стрілець Микола Калинич-"Олень" згадував: "Зв'язковий привів нас – трьох новобранців – на лісову галявину, поблизу села Великого Ріжна. Стрільцька сотня вивчала бойову тактику... Команди громовим голосом віддавав стрункий здоровань (Д. Білінчук – авт.)... Приймавши короткий рапорт кур'єра, він одразу залучив нас до занять. Піт градом котився з наших облич – було трохи незвично працювати в шаленому темпі. Мого колегу, який не встигав правильно виконати команди, Дмитро покарав. Йому вдягнули на плечі мішок каміння і наказали стояти "позір" на широкому пні. Усі решта повернулися до вправ" [18, с. 186]. Покарання для стрільця було припинено лише тоді, коли до табору сотні прибув її командир – "Недобитий" і заборонив подібну практику [18, с. 186].

Восьмого квітня 1944 р. війська 1 Українського фронту вибили німецько-угорські війська із районних центрів сучасної Івано-Франківської та Чернівецької областей, зокрема Печеніжина, Яблунова, Вижниці та вийшли на довоєнний кордон з Румунією [19]. У цей час припадає

активізація діяльності підрозділів куреня "Перемога". Так, згідно з радянськими документами, в кінці березня – на початку квітня 1944 р. чота УПА "Хмари" у складі сотні під командуванням "Недобитого" здійснила збройну акцію проти лояльних до радянської влади осіб в селі КобакиКутського р-н. Станіславської області (неподалік від Вижниці) [1, Арк. 213]. Під час акції були страчені радянські активісти, які у 1939 – 1941 роках підтримували колективізацію: В. Бондарчук, Н. Гарасимюк, Я. Яницький (загалом – 5 осіб), експропрійовано майно з десяти селянських господарств [1, Арк. 213 – 214].

У травні-червні 1944 р. сотня "Недобитого" відійшла подалі від лінії фронту, заглиблюючись в гори. Наприкінці липня 1944 р. сотня "ім. Богуна" "Недобитого" отримала наказ від командування УПА нанести удар по німецькій залозі біля греблі на р. Чорний Черемош, у підніжжі гори Лостун, неподалік с. Буркут сучасного Верховинського р-н. Недалеко від греблі окупанти видобували марганцеву руду – дефіцитного на той час для Німеччини мінералу. Попри віддаленість марганцевих копалень, німці зуміли налагодити її транспортування. Безпеку видобутку і перевезення забезпечували залоги вермахту у високогірних селах Шибене і Буркут. На світанку 5 серпня сотня "Недобитого" у складі двох чот, зокрема чоти "Хмари", та відділу вояків наддніпрянців атакувала німецькі застави в Лостуні. Одна чота сотні була направлена на північний захід, де зав'язала бій із німецькими підрозділами на полоніні Стефулець, відволікаючи й сковуючи сили окупантів, щоб вони не рушили на підкріплення до головної цілі операції повстанців [18, с. 186].

Унаслідок бою німці зазнали втрат вбитими та пораненими до 20 осіб і відступили на південь до румунського кордону. Неподалік від місця атаки проходила частина солдат угорської армії, командування якої прийняло рішення не вступати в бій [18, с. 186].

У бою сотня втратила трьох бійців вбитими, одного важко і чотирьох легко поранених. Здобуту зброю та амуніцію, а саме 15 тисяч набоїв до гвинтівок, 6 тисяч набоїв до автоматів МП-40, батальйонний міномет із боеприпасами, намети, провіант та інший реманент було завантажено на 35 коней. Командир сотні під прикриттям трьох чот відправив трофейний обоз до бази куреня, а сам разом із чотовим "Хмарою" вирушили до копалень, які після відступу були ними підірвані [18, с. 186].

У намаганні зберегти живі сили, Головне командування УПА 27 червня 1944 р. уклало договір про ненапад із угорськими збройними силами, що дислокувались на Гуцульщині і тримали на півночі й на північному сході німецько-радянський фронт [23]. Очевидно, що із цієї причини курінь "Перемога" літом 1944 р. не провів активних бойових дій, готуючись до боротьби визвольного руху із новим супротивником – радянською владою.

Восьмого вересня 1944 р. війська 1 та 4 Українських фронтів розпочали Східно-Карпатську наступальну операцію, за результатами якої прорвали позиції німецько-угорських військ у Карпатах. Проте сотні куреня "Перемога" не залишилися в далекому заплілі в горах. Наприкінці вересня, у розпал радянського наступу, сотня "ім. Богуна" неочікувано для радянської військової розвідки та сил НКВС зуміла перейти фронт і вийти в тил наступаючому 17 гвардійському корпусу 18 армії РСЧА. Вже у двадцятих числах вересня підрозділи "Недобитого" і "Хмари" опинилися неподалік Кутів, які були в кількох десятках кілометрів на північний схід від лінії фронту. Так, 21 вересня 1944 р. в денний час доби, як наголошено в радянському документі, бійці чоти "Хмари" у складі сотні під командуванням "Недобитого" по дорозі із села Ростоки Кутського р-н. атакували із

засідки і розгромили обоз прикордонних військ НКВС. Унаслідок військової операції УПА були ліквідовані два прикордонники, один зазнав смертельного, а четверо – легких поранень, була захоплена частина обозу, інша – спалена [10, Арк. 283].

Після атаки на радянських прикордонників сотня "ім. Богуна" продовжила рейд у тилу Червоної армії. У жовтні 1944 р. чота під командуванням Д. Білінчука і під загальним командуванням сотенного Ю. Матвіїва нанесли удар по адміністративних та агропромислових об'єктах у великому селі Джурів Заболотівського р-н. Станіславської області. Унаслідок атаки була спалена сільрада, розбито два державні млини, зокрема млин № 1 Станіславського облмелітресту, розгромлений і спалений Джурівський спиртзавод Станіславського спиртресту, спалено три будинки, убитий один радянський активіст, ще одного було затримано й виведено в ліс [1, Арк. 207]. Провізію, майно із млинів і заводу було завантажено на реквізовані підводи й вивезено до гірського села Космач – повстанської бази визвольного руху [1, Арк. 214]. Цього ж місяця чота "Хмари" у складі сотні "Недобитого" увійшла в с. Трійця Заболотівського р-н. Станіславської області, де провела реквізичну акцію. Слід зауважити, що число загиблих і масштаби нанесених радянській владі збитків під час цієї операції потребують уточнень [1, Арк. 208].

Оскільки основні військові дії велися головним чином на гірських перевалах і супротивники зосереджували основні свої сили у ключових опорних пунктах, тому основні сили УПА, які дислокувалися на віддалених полонинах і лісах, загалом, зберегли свої кадри і військове спорядження. Остаточно радянська влада і її органи безпеки почали захоплювати і зачищати високогір'я впродовж листопада 1944 р. – лютого 1945 р. У цей же ж час у Карпатських горах почалися найбільш масштабні бойові зіткнення УПА із частинами внутрішніх та прикордонних військ НКВС.

Готуючись до масштабного збройного протистояння із радянським режимом, командування УПА в Карпатському регіоні задіяло основні свої резерви та, настільки це було можливо за тих умов, збільшило чисельність особового складу своїх військових з'єднань, зокрема і куреня "Перемога" ТВ-21 "Гуцульщина" (рис. 3). Під час розширень підрозділів Д. Білінчук отримав завдання створити нову сотню, за його словами: "У грудні 1944 р. командир "Козак" і надрайонний провідник "Борис" запропонували мені сформувати сотню УПА, що мною було виконано. Я очолив сформовану мною сотню, яка потім увійшла в склад куреня "Степового". Активних дій сотня не проводила, а вся в ній робота зводилась до виховання особового складу в націоналістичному дусі" [1, Арк. 32]. Очевидно, що особовий склад сотні Д. Білінчука на той час складався із мобілізованих бійців, тому впродовж грудня 1944 р. по початок січня 1945 р. вони проходили вишкіл і бойове злагодження. Сотня "Хмари" була названа на честь українського гетьмана Богдана Хмельницького.

У січні 1945 р. ВВ НКВС у взаємодії із прикордонними загонами втретє намагались взяти штурмом гірське село Космач Жаб'євського р-н. – головної бази збройних сил українського визвольного руху на Гуцульщині. Саме до с. Космач командування УПА ТВ-21 стягувало свої підрозділи після виснажливих боїв осені 1944 р. – першої половини зими із 1944 на 1945 р. У боях проти ВВ НКВС брали участь підрозділи чотирьох куренів УПА ТВ 21-"Гуцульщина" ("Гайдамаки", "Карпатський", "Гуцульський" та "Перемога") та один

курінь ТВ-22 "Чорний ліс" – "Скажені". Командування УПА прийняло тактичне рішення пропустити основні сили в западину, де розташовувалось село, утримуючи під контролем довколишні вершини, а потім замкнути кільце й розгромити свого супротивника. У січневих боях за Космач була задіяна й сотня "Хмари" "ім. Б. Хмельницького". Завдання сотні полягало в обороні підступів до Космача з південно-східного боку проти підкріплення ВВ НКВС – зі сторони сіл Брустурів та Шепіт, що були за 10–15 км від центру котла [22].

Супротивник, підрозділи якого були затиснуті сотнями УПА в кільце, намагався вирватись із оточення. Підкріплення радянських сил, які стягувались із довколишніх районних центрів, вели наступ з усіх боків, намагаючись заблокувати оточених і прорватися в центр Космача. Під час цих боїв 17 січня 1945 р. гине командувач куреня "Перемога", – "Степовий" (Тарасенко). Його посаду займає "Недобитий" (Ю. Матвіїв). Загалом, у січні 1945 р. сотня Д. Білінчука стримала наступ ворога, що дало можливість підрозділу УПА під командуванням М. Симчича-"Кривоноса" ліквідувати колону ВВ НКВС, яка рухалась на посилення наступу на іншій ділянці операції [22]. За успіхи бойових дій під Космачем командування УПА першого лютого 1945 р. удостоїло Д. Білінчука нагороди – Лицарським хрестом бойової заслуги УПА третього ступеня [13, с. 816].

У кінці січня – на початку лютого 1945 р., після результативних боїв за Космач, курінь "Перемога" відійшов на 40 км від Космача на південний схід у район р. Білий Черемош у села Перехресне – Кохан – Довгополе Жаб'євського р-н. У цей час супротивник українського визвольного руху вів бої з підрозділами УПА ТВ-20 "Чернівці" на Буковині й видавлював ослаблені тифом буковинські сотні на галицький бік. Їх переслідували ВВ НКВС, які в перших числах лютого 1945 р. перейшли р. Білий Черемош* [13, с. 816 – 817].

Уже 7 лютого 1945 р. розвідувальний підрозділ радянських сил чисельністю у 20 бійців наткнувся в с. Перехресне на стежу УПА під командуванням "Хмари" (рис. 1). Радянський розвідвідділ був атакований і відступив назад на буковинську сторону. За матеріалами повстанців, їхній супротивник зазнав утрат: 3 бійців вбитими і двох пораненими. Розвідка ОУН сповістила курінь "Недобитого", що до них наближаються підрозділи НКВС чисельністю до трьох рот [13, с. 79 – 80]. Остерігаючись зав'язати бій у густонаселених селах, командування куреня прийняло рішення відійти на південний захід до Гринявського хребта, на високогірні полонини. 8–9 лютого завершилась передислокація підрозділу до присілку Сеньківське с. Гринява, де вигідні перепади висот по траверсу хребта у формі підкови довжиною у 2 км створювали вигідні позиції для оборони. Сусідні полонини, зокрема Скупова, у цю пору року були заметені снігом й сковували обхідні маневри сил НКВС, штовхаючи їх йти в лобову атаку на Сеньківське [10, Арк. 247, 13, с. 79].

Курінь УПА "Перемога" під командуванням "Недобитого" у складі трьох сотень: "Хмари", "Підгірського", "Дорошенка" (360 стрільців) підготувався до бою і, "...маючи в своєму складі ще чоту мінометників (2 сотенні міномети) та узглядаючи добрі оборонні становища, командир куреня вирішив прийняти бій, бо не хотів дати зіпхнути себе в полонини, де сніг і голод викінчили б стрільців не гірше більшовиків" [13, с. 79].

* У той час р. Білий Черемош ділила два історичні краї – Галичину і Буковину.

Увечері 9 лютого радянські підрозділи підійшли під оборонні рубежі повстанців. 10 лютого о третій ночі сотня "Підгірського" рушила на позиції. Не володіючи достатніми розвідувальними даними про сили УПА, о сьомій ранку супротивник розпочав рекогносцировку і вислав уперед розвідувальні відділи, які хоча й вийшли на становища повстанців, але були швидко відкинуті вогнем і відступили, коли на допомогу підгірцям прийшла сотня "Дорошенка". Сотня "Хмари" залишилась в оперативному резерві за хребтом [13, с. 79 – 80].

На 8 годину ранку підрозділи НКВС підготувалися до наступу й о 8:30 почали першу атаку, яка була успішно відбита. Другий фронтовий наступ теж не приніс успіху, тому радянські збройні формування розпочали наносити концентровані удари по центру і флангам оборони УПА. До полудня дві сотні куреня "Перемога" стримали ще 8 атак на свої позиції. Десятий наступ на менш стрімкому правому фланзі примусили похитнутись одну чоту оборони. Йй на підкріплення було вислано два рої резерву сотні "Хмари", супротивник був знову відкинутий. Мінометним вогнем повстанці ліквідували кулеметне гніздо, але від снайперських пострілів утратили трьох своїх кулеметників. Радянський снайпер був виявлений на дереві й ліквідований кулеметним вогнем [13, с. 79 – 81].

До полудня з Кут прибуло підкріплення НКВС силою у дві роти, що дало змогу радянським силам поновити наступ. Для відбиття нових ударів "Недобитий" залучає останні резерви сотні "Хмари", залишаючи один відділ в ар'єргарді. До вечора курінь витримує ще 5 наступів. Зазнавши втрат і очевидно витративши велику кількість амуніції, командування куренем прийняло рішення відступити. За матеріалами повстанців, утрати супротивника вимірювались десятками, натомість з боку УПА загинуло семеро, ще восьмеро були важко поранені [13, с. 79–81].

Інтенсивність бою на Сеньківському та втрати сторін потребують подальшого уточнення. Однак варто зауважити, що у протоколі допиту Д. Білінчука його свідчення про цей бій виділений слідчим червоним олівцем. За самим протоколом "Хмара" свідчив таке: "Так, у лютому 1945 р. ми мали бій біля гори Скупова із підрозділами Радянської армії. У цьому бою наш курінь був розбитий, після чого я із іншими повстанцями перейшов переховуватись в с. Космач Яблунівського р-н." [10, Арк. 32]. На нашу думку, радянський протокол допиту цілком не розкриває дійсність у питанні результатів бою під Сеньківським і розгрому куреня, що має стати подальшим предметом вивчення. Та попри це "Недобитий" все ж був вимушений відводити курінь далі в гори, що суттєво ускладнювало функціонування і знижувало бойову здатність цього підрозділу.

На початку весни 1945 р. курінь "Перемога" був розділений на мобільніші збройні підрозділи, які продовжили активну бойову діяльність. Загалом, за січень-лютий 1945 р. сотня під командуванням Д. Білінчука чотири рази брала участь у боях проти військ НКВС [1, Арк. 285].

На початку весни 1945 р. Д. Білінчук продовжував командувати сотнею, але був змушений оперувати лише однією з її мобільних частин. А остаточно сотня "ім. Б. Хмельницького" була розформована у квітні 1945 р. [9, Арк. 294]. У цей час НКВС для боротьби із визвольним рухом створює із місцевих мешканців так звані "винищувальні батальйони" (истребительный батальйон (рос.) – "стрибки"), учасники яких боролися проти повстанців і підпільників. Ці формування забезпечувались зброєю та амуніцією, в селах для них організовувались штаби. На один із таких штабів стрибків у

с. Красноілля Жаб'євського р-н. "Хмара", за пропозицією підпільника "Артема" [10, Арк. 215], організував напад у квітні 1945 р. Унаслідок операції загін стрибків був розбитий, а їхній штаб, який розміщувався у будинку сільради, спалений [10, Арк. 242].

У 1945 р. із сибірського заслання повернувся молодший брат Дмитра – Василь Білінчук, який працював разом із братом Онуфрієм у риболовецькій бригаді на р. Єнісей і був засуджений за бійку з бригадиром. Оскільки він був неповнолітній, то його засудили на два роки. Можливістю повернутись у рідний край стала довідка про звільнення з місць позбавлення волі. Після повернення на батьківщину В. Білінчук відшукав Дмитра і вступив в його відділ УПА під псевдом "Сибіряк". Він увесь час служив з братом, маючи добрі фізичні дані, став кулеметником.*

У подальшому, за матеріалами справи, відділ Д. Білінчука з літа 1945 р. готується до боротьби в умовах підпілля. На осінь цього ж року у важкодоступних місцевостях Карпат починається спорудження бункерів і магазинування провіанту на зиму. Внаслідок великої блокади зимою з 1945 на 1946 р. і значних втрат, пов'язаних з нею, військова діяльність українського визвольного руху перейшла із військової у збройно-підпільну. У 1945 р. керівництво ОУН призначило Д. Білінчука над районним субреферентом (інструктором) Служби безпеки і надало йому псевдо – "М-13" [1].

На даному етапі діяльності український визвольний рух зіткнувся із жорсткою і винахідливою роботою радянських служб безпеки. МДБ і МВС СРСР використовували всі можливі методи і засоби для боротьби з ОУН. Небачених до того масштабів розгорнулася агентурна робота. Підступами і провокаціями радянських спеціальних органів знекровлювались ряди підпільників. У жорсткому протистоянні обидві сторони застосовували методи залякування і впливу на місцевих цивільних, схилення їх до співпраці й подвійних агентурних комбінацій. Місцеве населення, яке опинилося в ситуації агентурної та контрагентурної війни СБ ОУН і МДБ, потрапило між двох вогнів.

Властиво, збройна діяльність будь-якого визвольного руху в умовах тоталітарного режиму супроводжується втратами і серед місцевого населення. Підпільники ОУН, зазнаючи важких людських втрат, депортацій та репресій проти їхніх родин, мешкаючи у складних умовах підпілля, постійно перебуваючи під загрозою викриття і загибелі, борючись із радянськими "сексотами" (секретныйсотрудник – рос.), вдавались до контрзаходів, унаслідок яких від їхніх рук гинули місцеві мешканці. В контексті цієї теми пов'язано декілька епізодів діяльності й відділу СБ ОУН під керівництвом Д. Білінчука – "Хмари".

У лютому 1946 р. мешканець с. Кривополе доповів "Хмарі", що його односельчанини – В. Давчук доносить на підпільників у МДБ, про що Д. Білінчук відвітував Ю. Матвіїв [9, Арк. 292]. Потім "Недобитий" особисто допитав інформатора "Хмари" і віддав наказ заарештувати підозрюваного. Група СБ ОУН "Хмари" у складі "Риси", "Чорногори" і "Черника" [1, Арк. 216] затримали ме-

*Василь Білінчук – батько відомого режисера Василя Портака (1952–2019).

**"Рись" – Будз Микола Андрійович, 1914 р. н., народився в с. Старі Кути Кутського р-н., на нелегальному положенні із 1944 р., керівник СБ ОУН в Кутському районі. Загинув 25 січня 1952 р. [1722].

шканця с. Кривополе Верховинського р-н. В. Давчука й відвели його в ліс, де його допитував "Недобитий", застосовувались фізичні форми впливу. Після допиту "Недобитий" наказав "Рисі" і Чорногорі" стратити В. Давчука [9, Арк. 293–294]. Також була страчена дружина В. Давчука – Н. Давчук, яка приходила просити за чоловіка [9, Арк. 243]. У травні 1946 р. "Хмара" із підпільником В. Бамбуляком-"Буркутом" за наказом "Недобитого" затримали шкільного вчителя с. Космач І. Дуцюка і відвели його в ліс, де підозрюваного допитали із застосуванням фізичного впливу, а потім стратили [9, Арк. 243].

Того ж 1946 р. між Д. Білінчуком і Ю. Матвієвим виник конфлікт. Літом 1944 р. Дмитро Білінчук познайомився із підпільницею Анною Ринзак-"Астрою", яка в подальшому стала його цивільною дружиною і перебувала разом з ним на постоях і базах сотні "ім. Богуна" й "ім. Хмельницького". У 1946 р., під час зимівлі, "Хмара" зблизився з іншою жінкою – санітаркою і машиністкою сотні "Підгірського" на псевдо "Дарина". На ґрунті ревнощів, А. Ринзак втекла від цивільного чоловіка. Літом 1946 р. суд ОУН за "зв'язок із жінками" засудив Д. Білінчука до смертної кари, яка однак застосована не була, оскільки він зник і почав переховуватись від свого керівництва. Сам Д. Білінчук на допиті у 1952 р. свідчив, що конфлікт між ним і "Недобитим" виник через його ("Хмари") особисті ревнощі до А. Ринзак. Ці слова підтверджував на допиті також Ю. Матвіїв [17, с. 200 – 213].

Очевидно, "Хмара" відійшов від місцевого керівництва ОУН не сам, оскільки у грудні 1946 р. він переховувався від СБ ОУН і МДБ у своєму бункері у районі гори Піп-Іван разом із кількома бійцями: братом "Сибіряком" (рис. 2) [9, Арк. 293], "Непорадним" і "Перебийносом" [9, Арк. 294]. За радянськими матеріалами, у грудні 1946 р. на їхній бункер натрапили дві особи (чоловік і жінка), які представились підпільника мешканцями с. Бистрець Жаб'євського р-ну. Їх підпільники особисто не знали. Після допитів "Хмара" і "Непорадний", побоюючись, що незнайомці виведуть до них сили МДБ, стратили цих двох осіб [10, Арк. 243].

У 1947–1948 р. "Хмара" був в опалі до свого керівництва і, очевидно, продовжуючи разом із своїм відділом перебувати на нелегальному положенні, діяв на власний розсуд. Варто відзначити, що переховуючись від СБ ОУН, Д. Білінчук неодноразово міг легалізуватися по радянській амністії (з 1944 по 1949 рр. в СРСР було оголошено 6 амністій для учасників визвольного руху) або зрадити і перейти на сторону МДБ. Проте "Хмара", незважаючи на переслідування з боку СБ ОУН, залишився віddаний визвольному руху. Але не варто вважати Д. Білінчука крайнім фанатиком чи людиною, яка не бачила очевидного, що, перебуваючи під розшуком СБ ОУН і МДБ, він врешті-решт загине – якщо не від рук радянських спеціальних служб, то від смертного вироку ОУН. Тому "Хмара" шукав для себе та брата інші варіанти. Один із них – це перейти на територію Румунії, де він сподівався легалізуватися під підробленими документами [9, Арк. 294].

У червні-липні 1948 р. відділ під командуванням "Хмари" у складі "Перебийноса", "Іваненка" і "Сибіряка" перейшов радянсько-румунський кордон і впродовж п'яти днів рейдував територією Румунії. Після чого відділ повернувся назад в Україну. Як свідчив Д. Білінчук: "У Румунію я переходив двічі. Перший раз – літом 1948 р. ми провели там 5 днів із наміром легалізувати-

ся. Переговори про це вів "Перебийніс", але нам не вдалось дістати документи". Того ж 1948 р. до Жаб'євського р-ну повернувся із заслання брат "Хмари" – М. Білінчук. Вони невдовзі встановили контакт, а в 1949 р. молодший Михайло вступив у боївку брата [9, Арк. 294].

Остаточо конфлікт між "Недобитим" і "Хмарою" так і не вичерпав себе. Лише в 1949 р., коли Ю. Матвієва було переведено на роботу до Буковини, із Д. Білінчуком встановив у с. Шешори Косівського р-н. організаційний зв'язок керівник Коломийського окружного проводу ОУН – Г. Легкий-"Борис", який вивів його з-під переслідування СБ ОУН і спрямував до групи "Хмари"-П. Мельника [1, Арк. 15]. Але попередня опала відбилася на кар'єрі Д. Білінчука – його, сотенного, призначили на посаду рядового бійця у відділ П. Мельника. Як свідчив сам Д. Білінчук: "Із "Хмарою" я перебував до травня 1950 р., після чого Борис призначив мене керівником Косівського районного проводу ОУН, яким я був до моменту затримання" [1, Арк. 33]. На цей час обидва командири вирішили розпочати активні бойові дії і спуститися в низини Прикарпаття, де їх найменше чекали радянські сили безпеки.

Навесні П. Мельник, сформувавши ударну групу з бійцями Д. Білінчука, у ніч на 13 травня 1949 р. атакував радянську адміністрацію в с. Цуцилів Ланчинського р-ну. Станіславської області (усього за 20 км на південь від сучасного м. Івано-Франківськ). Було реквізовано майно сільського магазину і спалено клуб. Далі підрозділ П. Мельника-"Хмари" і Д. Білінчука-"Хмари" продовжив рейд і в ніч на 14 травня 1949 р. здійснив напад на радянську адміністрацію с. Камінне Ланчинського р-н. Станіславської області (за 15 км від обласного центру і за 7 км від с. Цуцилів). Було обстріляно групу радянських активістів, атаковано будівля сільради, де бійці ОУН зірвали телефон і, як зауважено в радянському документі, "знищили портрети керівників партії і Радянського уряду" [1, Арк. 15]. Також оунівці знищили будівлю контори колгоспу "Більшовик", спалили колгоспні конюшні разом із кіньми і технікою, знищили колгоспний сарай. Загальний збиток від нападу становив майже 30 тис. рублів. Після рейду по низинах відділ двох "Хмар" повернувся назад у гори [9, Арк. 244].

На початок літа 1949 р. почалася підготовка Д. Білінчука і П. Мельника до ще більш ризикованої операції – переходу кордону з Румунією. Керівництво українського визвольного руху сподівалося встановити контакт із румунським антикомуністичним підпіллям та вивідати настрої місцевого населення [13, с. 21]. 26 червня 1949 р. підрозділ в чисельності 17 бійців ОУН під командуванням "Хмари" – П. Мельника та "Хмари" – Д. Білінчука з території Жаб'євського р-н. Станіславської області перейшов радянсько-румунський кордон. Підрозділ рейдував по теренах Румунських Карпат упродовж двадцяти днів, розповсюджуючи проукраїнські листівки і збираючи мітинги місцевих селян, на яких виголошувались цілі й завдання українського визвольного руху [9, Арк. 244]. Під час проходження підрозділу ОУН через кордон, була вислана стежа у складі бійців – "Сибіряка", "Іваненка", "Непорадного" та "Бистрого", які обстріляли наряд радянських прикордонників, у результаті чого було ліквідовано одного прикордонника – А. Бухарова і реквізовано його зброю [9, Арк. 244]. Керував рейдом командир ТВ-21 – П. Мельник, але очевидно, що маршрути переходу укладав Д. Білінчук, оскільки він був місцевим, знав терен і рік тому вже успішно перетинав радянсько-румунський кордон. Також у підрозділі нема-

"Чорногора" – Катеринчук Стефан Васильович, 1914 р. н., народився в Старих Кутах Кутського р-н., загинув 5 вересня 1948 р. [1723].

ло бійців були із відділу Дмитра Білінчука, у тому числі й два його рідні брати – Василь і Михайло [9, Арк. 294].

Рейд у Румунію був останнім проривом організованого бойового підрозділу українського визвольного руху з території УРСР і продемонстрував високу мобільність і ефективність бійців Д. Білінчука та П. Мельника (вони зуміли протягом 20 днів без втрат пройти до 300 км по румунській території та двічі у літню пору року перетнути один із найбільш контрольованих кордонів).

Із липня 1950 р. Д. Білінчук був призначений головою районного проводу Косівщини [1, Арк. 212] і практично керував визвольним рухом на території сучасних Верховинського та Косівського районів Івано-Франківської області [9, Арк. 244]. Щоправда, у липні 1951 р. його посаду обійняв Я. Геник-"Славко", який перебував керівником ОУН на Косівщині всього місяць, а потім поступився посадою Д. Білінчуку [13, с. 845].

5 березня 1950 р. загинув керівник українського визвольного руху Р. Шухевич, з літа цього ж року його місце зайняв В. Кук, який почав переводити діяльність підпілля на території СРСР із збройної на агітаційно-пропагандистську. У цей період Д. Білінчук, виконуючи накази надрайонного проводу ОУН, намагається зберегти кадри і ресурси ОУН на Косівщині. За радянськими матеріалами, його районна структура підпілля займалась збором провіанту та фінансових коштів, розповсюджувала агітаційні матеріали українського визвольного руху, та, на загал, намагалась вижити в умовах постійно зростаючого тиску з боку радянських сил безпеки [1, Арк. 212]. "У 1950 р. Мене призначили провідником Косівського р-ну й цю посаду я обіймав до полону. Будучи на цій посаді, я не давав вказівок здійснювати теракти. Цим займався "Борис" (Г. Легкий – авт.)" [9, Арк. 294].

Супротивник усе ближче підбирався до Д. Білінчука, його братів та побратимів. Так, у 1951 р. Михайло Білінчук був захоплений спецгрупою МДБ. Радянський суд засудив молодшого брата "Хмари" до 25 років каторжних робіт. А 21 травня 1952 р. у с. Малий Рожин сучасного Косівського р-ну радянські служби безпеки провели обласу на районного провідника ОУН Косівщини. Д. Білінчуку вдалося вирватись, але він дістав вогневе поранення в ліву руку. У 1952 р. у с. Дземброня Жаб'євського р-ну Дмитро Білінчук втратив свого брата – Василя, він загинув під час однієї із обласу МДБ. "Сибіряк" прикривав кулеметним вогнем відхід групи "Хмари" [10, Арк. 235].

На початок 1950-х років сили визвольного руху танули. Так, у 1951 р. МДБ схопило дружину і дитину голови Коломийського окружного проводу ОУН – Р. Тучака-"Клима" ("Кіров"). Тиском на дружину, його схилили до співпраці. Для нейтралізації керівників підпілля радянські спеціальні служби почали створювати легендовані проводи ОУН, у структурах яких Р. Тучак відіграв роль контактного елемента з реальним підпіллям. Так, 15 серпня 1951 р. на провокативній зустрічі Р. Тучака із П. Мельником останній був захоплений. 28 травня 1952 р. на черговій провокації агента МДБ "Кірова" був полонений Ю. Матвіїв. Через місяць, 25 червня 1952 р. провокатори МДБ на чолі з "Кіровим" захопили Д. Білінчука.

Загалом за участі Р. Тучака-"Кірова" як головного провокативного агента у спецоперації "Перехват", МДБ впродовж 1951–1952 рр. ліквідувало і захопило живими до 200 підпілляників краю і фактично знищило керівництво українського визвольного руху на Гуцульщині. Один із небагатьох, кому вдалося вирватись із полону, був П. Мельник – "Хмара", який, притупивши пильність радянських органів надіями на співпрацю, утік із рук МДБ

у квітні 1952 р. і загинув у бою із ворогом, учинивши акт самогубства 27 серпня 1953 р. Після ексцесу з П. Мельником, керівництво МДБ відправляло полонених керівників проводів ОУН спочатку у Станіславів, а потім етапувало їх до Києва.

У радянських документах захоплення Д. Білінчука описано так: "24 червня 1952 р. Ми, що нижче підписалися – заст. начальника Управління МДБ по Станіславській області – підполковник Форманчук, заст. начальника відділення 2-к УМДБ, капітан Морозов й оперуповноважений відділу 2-ц УМДБ – лейтенант Нікітін склали цей акт в тому, що ми цього числа при проведенні чекістсько-військової операції на кордоні Яблунівського і Косівського районів неподалік від гори Кармагура захоплені живими два оунівця: 1. Керівник Косівського надрайонного проводу ОУН – "Вихор" Харук Микола Павлович; 2. Керівник Косівського районного проводу ОУН "Хмара" – Білінчук Дмитро Дмитрович" [10, Арк. 13].

25 червня 1952 р. при затриманні у керівників підпілля, окрім організаційних документів та підпільної літератури було вилучено: автомат ППШ-ая № 1182, пістолет ТТ-ел № 7880, 64 одиниць набоїв (у "Вихора"), ППШ-мл № 802, пістолет системи "Браунінга" № 60820, автоматних патронів – 149, 9 патронів до пістолета, а також два кишенькових годинника (один іноземної марки) та фотоапарат марки ZeissIKON 6 на 9 із фурнітурою (у "Хмари") [10, Арк. 27, 14]. За актом технічного огляду було встановлено, що попри певну зношеність, захоплена зброя була цілком придатна для застосування [10, Арк. 23]. У наступні дні Д. Білінчуку було висунуто обвинувачення в порушенні статей 54-I (а), 54-8, 54-9 і 54-II Кримінального кодексу УРСР [9, Арк. 244].

З моменту полонення у червні 1952 р. й до січня 1953 р. МДБ проводило із Д. Білінчуком слідчі дії, спочатку у Станіславові, а потім у Києві. 28 січня 1953 р. розпочався суд. Д. Білінчука разом із Ю. Фейчуком, Д. Довганюком, М. Зиняком та В. Юсипчуком судили на закритому судовому засіданні Воєнної колегії Верховного суду СРСР у м. Києві у складі генерал-майора юстиції Зарянова та членів: полковників юстиції Коваленка й Артюхова. На суді також був перекладач з української на російську – Н. Хмель [9, Арк. 289].

Від останнього слова на суді, за матеріалами справи, Д. Білінчук відмовився. Суд виніс вирок про вищу міру покарання для сотенного "Хмари". 8 квітня 1953 року Д. Білінчук був розстріляний у Лук'янівській в'язниці у Києві разом із соратниками – Д. Балагураком і Ю. Матвієвим [9, Арк. 302].

Дмитро Білінчук відіграв важливу роль у діяльності українського визвольного руху. Зростаючи в українській національно свідомій сім'ї й не бажаючи служити тоталітарним режимам, він обрав шлях бійця УПА і підпілля ОУН. Упродовж дев'яти років радянська служба безпеки не могла схопити чи ліквідувати одного з найнебезпечніших для них повстанця, що свідчить про високий рівень підготовки та особистих якостей цього бійця і командира. Життя і діяльність Д. Білінчука-"Хмари" яскраво відображає історію українського визвольного руху на прикладі однієї постаті й одного регіону.

Подальшими темами дослідження військово-підпільної діяльності Д. Білінчука мають стати поглиблення вивчення операцій радянських спецслужб із виявлення та нейтралізації цього підпілляника та обставини його захоплення. Необхідно продовжити висвітлення діяльності інших керівників ОУН та командирів УПА локального рівня на території Гуцульщини та інших країв.

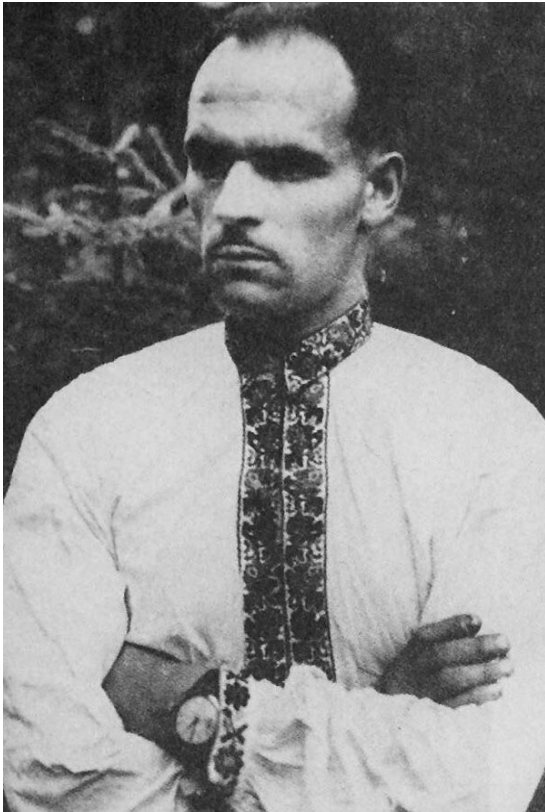

Рис. 1. Д. Білінчук-"Хмара" у другій половині 1940-х рр. [18, с. 63]

Рис. 2. Брати Дмитро-"Хмара" і Василь-"Сибіряк" Білінчуки, друга половина 1940-х рр. [18, с. 63]

Рис. 3. Відділ УПА ТВ-21 "Гуцульщина".

Стоять: другий зліва – Д. Білінчук-"Хмара", ліворуч від нього – П. Мельник-"Хмара"(Карпати, літо 1946 р. (1947 р.?) [18, с. 145]

Список використаних джерел:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки (ГДА СБУ). – Ф. 5. – Спр. 9866. – Т. 1.
2. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 230.
3. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 9866. – Т. 2.
4. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 9866. – Т. 3.
5. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 9866. – Т. 4.
6. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 9866. – Т. 5.
7. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 9866. – Т. 6.
8. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 9866. – Т. 7.
9. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 9866. – Т. 8.
10. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 9866. – Т. 9.
11. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 203.
12. Літопис УПА. Коломийська округа ОУН: документи і матеріали референтури СБ 1945–1950. Том 26 / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України / Потічний П., Проданик Д., Гуменюк В. – К. ; Торонто : Літопис УПА, 2015. – 568 с.
13. Літопис УПА. Коломийська округа ОУН: Документи і матеріали, 1945 – 1952. Т. 25 / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН / Проданик Д., Гуменюк В. – К.; Торонто : Літопис УПА, 2015. – 1101 с.; фот.
14. Армія безсмертних. Повстанські світліни / Центр дослідження визвольного руху ; упоряд. В. В'ятрович [та ін.]; ред. В. В'ятрович, В. Мороз. – Л. : Вид-во Мс, 2006. – 205, [14] с. ; фот.
15. Білінчук М. Доля борця / М. Білінчук. – Л. : "Край", 1998.

16. В'ятрович В. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович, Р. Забілий, І. Дерев'яний, П. Содоль. – Л.: Центр досліджень визвольного руху, 2008. – 352 с.

17. Гавришко М. Гендерні аспекти сексуальної моралі в ОУН і УПА у 1940 – 1950 роках / М. Гавришко // Український визвольний рух. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. – Л., 2015. – 36. 20. – С. 200 – 213.

18. Гуменюк В. Яворівський фотоархів УПА / В. Гуменюк. – Л.: Сполом, 2005. – 236 с.

19. Карта Східно-карпатської наступальної операції 8 вересня – 28 жовтня 1944 р. [Електронний ресурс] // Минобороны Российской Федерации. – Режим доступу: http://mil.ru/files/morf/karpati_kartaf.jpg.

20. Манзуренко В. Рейд УПА в Румунію 1949 р. / В. Манзуренко, В. Гуменюк. – Л.: Рівне: Вид-во Старого Лева, 2007. – 56 с., іл.

21. Манчук О. Жаб'євські новелі / О. Манчук. – Косів: Писаний камінь, 2006. – 80 с.

22. Мірчук П. Українська повстанська армія 1942–1952 [Електронний ресурс] / П. Мірчук. – Мюнхен: Книгозбірня "Просвіти", 1953. – Режим доступу: <http://oun-upa.national.org.ua/lib/mirczuk/r203.html>.

23. Пагіря О. Відносини між українським визвольним рухом та угорською армією в Галичині в першій половині 1944 року / О. Пагіря // Український визвольний рух / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. – Л., 2015. – 36. 12. – С. 74–115.

24. Патриляк І. "Встань і борись! Слухай і вір...": українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.): монографія / І. Патриляк. – Л.: Часопис, 2012. – 592 с.

25. Патриляк І. Україна в роки Другої світової війни: спроба концептуального підходу / І. Патриляк, М. Боровик. – Ніжин, 2010. – 590 с.

26. Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49: довідник / П. Содоль. – Нью-Йорк: Пролог, 1994. – 199 с.: іл.

27. Мороз В.. Фото присяги Д. Білінчука-"Хмари" (1944 р.) / В. Мороз. [Електронний ресурс] // Аргумент. Каким был стяг УПА. – Режим доступу: <http://argumentua.com/stati/kakim-by-styag-upa>.

References:

1. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 5. – Archivalcase. 9866. – Vol. 1.

2. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 2-N. – Archivalcase. 2. – Vol. 4. – 230 L.

3. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 5. – Archivalcase. 9866. – Vol. 2.

4. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 5. – Archivalcase. 9866. – Vol. 3.

5. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 5. – Archivalcase. 9866. – Vol. 4.

6. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 5. – Archivalcase. 9866. – Vol. 5.

7. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 5. – Archivalcase. 9866. – Vol. 6.

8. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 5. – Archivalcase. 9866. – Vol. 7.

9. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 5. – Archivalcase. 9866. – Vol. 8.

10. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 5. – Archivalcase. 9866. – Vol. 9.

11. TheStateSectoralArchiveoftheSecurityServiceofUkraine. – F. 13. – Archivalcase. 376. – Vol. 62. – 203 L.

12. Potichnyj, P. & Prodnik, D. & Humeniuk, V. (Eds.). (2016). *Kolomyia District of OUN: Documents and Materials of the Security Service Section. 1945–1950. Vol. 26.* Kyiv – Toronto: Chronicle of the UPA Publishing. [In Ukrainian].

13. Potichnyj, P. & Prodnik, D. & Humeniuk, V. (Eds.). (2015). *Kolomyia District of OUN: Documents and Materials, 1945–1952. Vol. 25.* Kyiv – Toronto: Chronicle of the UPA Publishing. [In Ukrainian].

14. Viatrovych, V. et al. (Eds.). (2006). *Army of the Immortals. Rebel Photos.* Lviv: MS Publishing. [In Ukrainian].

15. Bilinchuk, M. (1998). *Fate of the Fighter.* Lviv: The Land. [In Ukrainian].

16. Vyatrovich, V. & Zabilyi, R. & Derevyannyi, I. & Sodol, P. (2008). *Ukrainian Insurgent Army. The Story of the Unbroken.* Lviv: Center for Liberation Movement Studies. [In Ukrainian].

17. Gavriushko, M. (2015). Gender Aspects of Sexual Morality in the OUN and the UPA in 1940–1950. *Ukrainian Liberation Movement, 20, 200–213.* [In Ukrainian].

18. Humeniuk, V. (2005). *Yavoriv's Photo Archive of the UPA.* Lviv: Spom. [In Ukrainian].

19. *Map of the East Carpathian offensive operation September 8 – October 28, 1944.* Retrieved from: http://mil.ru/files/morf/karpati_kartaf.jpg. [In Russian].

20. Manzurenko, V. & Humeniuk, V. (2007). *The UPA Raid to Romania in 1949.* Lviv – Rivne: Old Lion Publishing. [In Ukrainian].

21. Manchuk, O. (2006). *Zhabievski Novels.* Kosiv: Pysanyj Kamin. [In Ukrainian].

22. Mirchuk, P. (1953). *Ukrainian Rebel Army in 1942 – 1952.* Munich: Enlightenment Book Collection. [In Ukrainian].

23. Pahiria, O. (2015). Relations between the Ukrainian Liberation Movement and the Hungarian Army in Galicia in the First Half of 1944. *Ukrainian Liberation Movement, 12, 74–115.* [In Ukrainian].

24. Patryliak, I. (2012). *"Arise and Fight! Listen and Believe ...": Ukrainian Nationalist Underground and the Insurgent Movement (1939–1960).* Lviv: Chasopys. [In Ukrainian].

25. Patryliak, I. & Borovyk, M. (2010). *Ukraine in the Second World War: An Attempt at a Conceptual Approach.* Nizhyn: Publisher M. M. Lysenko. [In Ukrainian].

26. Sodol, P. (1994). *The Ukrainian Insurgent Army, 1943 – 49.* New York: Prologue. [In Ukrainian].

27. Moroz, V. (2015). Photo of the Oath by D. Bilinchuk – "Khmara" (1944). *Historical Truth.* Retrieved from: <http://argumentua.com/stati/kakim-by-styag-upa>. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 03.03.20

O. Pomyaliak, PhD in History

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DMYTRO BILINCHUK – "HMARA". HISTORICAL PORTRAIT OF THE COMMANDER OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY IN THE TERRITORY OF HUTSUL REGION

The author examined the life military and political activity of Dmytro Bilinchuk, who was the commander of the Ukrainian Insurgent Army (UPA – in Ukrainian) and the leader of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) on the territory of the Carpathian region of Ukraine during the armed activity of the Ukrainian liberation movement. The researcher studied the history of D. Bilinchuk's service in the "Peremoha" battalion of the Kolomyia Tactical Group of UPA (TV-21 "Hutsulshchyna") and his work in the underground of the OUN. The scientist analyzes the work of D. Bilinchuk in the Security Service of the Organization of Ukrainian Nationalists, his participation in armed actions in the UPA military and combat units against the German and Soviet troops and security forces on the territory of Hutsul region. The author made a study of the Bilinchuk's family investigated the reasons and prerequisites for D. Bilinchuk's accedence to the Ukrainian liberation movement. The scientist used in the research a scientific historiographical base, archival published and unpublished materials from the State Archive of the Security Service of Ukraine in Kyiv. The basis of this scientific work is the Soviet criminal case No. 9866 (contains interrogation protocols of this UPA commander), which was not studied in the context of the study of the biography of D. Bilinchuk. At the same time, in the article the researcher provides biographical information of others UPA commanders and OUN supporters. In general, the author has studied the biography of D. Bilinchuk in the context of the history of the Second World War and the activities of the Ukrainian liberation movement in the middle of the XX century.

Keywords: Dmytro Bilinchuk, "Khmara", OUN, UPA, TV-21 "Hutsulshchyna", battalion "Peremoha".